

Skolmobbning i Finland och elevernas problematiska rättskydd

Av Niina Mäntylä & Seija Olilla

Refereevurdert

Under år 2011 inleddes vid Vasa universitet ett forskningsprojekt som behandlar barnens rättigheter och jämlikhet inom den grundläggande utbildningen. Projektet finansierades av kommunsektorns utvecklingsstiftelse och vår forskningsgrupp publicerade bland annat boken *Pelastakaa koulukiusattu! (Rädda de skolmobbede!)*.¹ Också den här artikeln handlar om skolmobbning i finländska skolor och elevernas svårigheter att få hjälp via rättsystemet. Artikeln baserar sig på vårt forskningsmaterial som vi samlade in under projektet. *Vi beskriver vad mobbning är och frågar vad tillräckligt ingripande enligt lagen betyder.* Vi tar också upp förslag om *hur man kunde förbättra elevernas rättskydd* i situationer när skolpersonalen inte ser till att säkra en trygg studiemiljö.

Forskningsmaterialet består av juridiskt material (bl.a. lagberedningsdokument, regionförvaltningsverkens och de högsta laglighetsövervakarnas klagomål, domstolarnas rättpraxis). Klagomålsmaterial beskriver problemet av tillräckligt ingripande i praktiken och är en viktig hjälp i tolkningen när bara få mobbningsärenden går till domstolen. Vi forskade också i hur de som har blivit mobbade upplever mobbningen, ingripandet och skolans förebyggande metoder.

Undersökningen genomfördes elektroniskt på finska och svenska som en formulärenkät länkad till olika samtalsforum på webben år 2012. Forumen behandlade mobbning, eller så var de mera allmänna och inriktade sig på vissa åldersgrupper eller en bredare allmänhet. Länken till enkäten spreds också via sociala medier. Blanketten innehöll utöver bakgrundsfrågor även öppna frågor, vilka analyserades både kvantitativt och kvalitativt. Totalt 257 svar erhöles och de representerade olika åldersgrupper och orter på olika håll i Finland. Majoriteten av de svarande (77 %) var kvinnor. Åldersgrupperna indelades i födda före år 1980 (24 %), födda på 1980 -talet (36 %) och födda på 1990-talet eller senare (40 %). Enkäten tog fram svararnas egna erfarenheter, men resultaten är rådgivande, eftersom svaret på webben var slumpmässigt.²

Vad innebär mobbing i grundskolan?

Skolan ska för eleven vara en trygg plats, där han eller hon kan inhämta kunskaper och färdigheter samt skapa och utveckla sociala kontakter med andra unga och vuxna. Det centrala värdet är gemensamt, varje medlems välbefinnande, som ska tryggas vittomfattande. Tyvärr är skolan ändå inte alltid en högborg för fred och frid, utan även globalt sett förekommer där otrevliga fenomen, såsom störande och osakligt beteende samt mobbing. Mobbingen är förknippad med många olika åsikter och känslor. Orsakerna till mobbing och å andra sidan också dess konsekvenser och sätt att ingripa eller hitta rättidiga lösningar har diskuterats väldigt mycket i offentligheten under den senaste tiden.³

Alla enskilda konflikter i skolan är ändå inte försedda med kännetecknen för mobbing. Mobbing ska förstås som ett våldsamt fenomen, där individen återkommande eller under en lång tid är objekt för en eller flera människors negativa direkta eller indirekta handlingar. Den här systematiska behandlingen kan vara fysisk eller psykisk. Man kan göra en annan människa fysiskt illa genom att knuffa, slå eller sparka, medan de psykiska handlingarna går ut på att göra den andra illa verbalt, att kränka, hota, förlöjliga, nedvärdera, utesluta ur gruppen eller visa överdrivna gester. Fysiska handlingar är vanligare bland pojkar, medan psykisk, verbal mobbing är mera kännetecknande för flickor. Det finns också materiell mobbing, som innebär att man gömmer, smutsar eller söndrar saker. Offret är oftast en medlem av skolsamfundet. Gärningsmännen kan vara flera eller endast en. Det är alltid fråga om obalans i maktstrukturen, varvid den mobbade, d.v.s. offret, inte är jämbördig då det gäller att försvara sig själv mot mobbaren.⁴

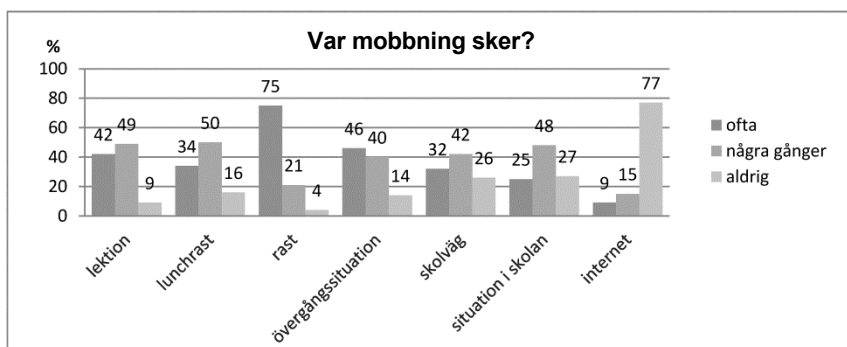
I definitioner av skolmobbing betonar man inte alltid likadana karakteristiska drag för mobbingen, utan man kan betona olika former för kränkande kommunikation, tidsmässighet, handlingens uppsåtlighet och medvetenhet, parternas maktfördelning, mobbingen som relations- eller gruppfenomen, den mobbades provokativa beteende eller negativa känslor p.g.a. handlingen.⁵ I vilket fall som helst kan dylika negativa handlingar orsaka skador eller ett oangenämt tillstånd, som i värsta fall påverkar individen under många år och på så sätt lamslår eller försämrar hans eller hennes psykiska välbefinnande. De värsta effekterna är självdestruktiva tankar, ångest och depression.⁶ Som särdrag för mobbing kan också begreppen upprepning, oangenämt tillstånd och objektets oförmåga att försvara sig lyftas fram.⁷

Enligt den av Mäntylä, Kivelä, Ollila och Perttola gjorda undersökningen (2013) var de mest typiska erfarenheterna av mobbing muntlig, indirekt och fysisk mobbing och dessa förekom vanligen tillsammans.⁸ Över 90 procent av de mobbade flickorna och pojkarna berättade att de har upplevt verbal mobbing i grundskolan. Indirekt mobbing var vanligast bland flickor (71 %), fysisk mobbing bland pojkar (över 73 %). Med indirekt mobbing avsågs bland annat skvaller, att man skrattar åt misslyckanden och utseende samt utesluter ur gemenskapen. Den fysiska mobbingen bestod av olika former av våld, från lindrigt till grövre våld. 14 procent av de yngsta svarandena hade upplevt materiell mobbing, av de äldre svarandena 24 %. Också nätmobbing har blivit allt vanligare och förekommer något mera bland flickor än bland pojkar. I den yngsta åldersklassen uppgav 40 % att nätmobbing hade förekommit ofta.⁹

Cirka 6-10 % av eleverna blir mobbade i finländska skolor.¹⁰ Vår undersökning visar att mobbingen börjar ofta i första klassen i början av barnets skolgång. Unge-

får 44 % av svarandena berättade att mobbningen hade börjat i 7-9-årsåldern, och till och med i förskolan kan barnen få sina första erfarenheter. Helt tydligt sker mobbningen i de flesta fallen under rasterna (figur 1). Fastän största delen av mobbningssituationerna försiggår under rasterna, förekommer det mobbning under andra tider i skolan också. Andra farosituationer är, när man flyttar från 6:e till 7:e klassen eller när eleven av någon orsak byter klass. Det är också vanligt att mobbningen börjar på nytt i olika situationer. När eleven flyttar till gymnasiet eller till en annan skola efter grundskolan minskar risken vanligen.

Figur 1. Mobbningssituationer (Mäntylä etc. 2013, 34)

Skolornas möjligheter att ta tag i mobbning

Mobbningen har för de flesta pågått från ett till tre år; i 60 % av fallen till och med över tre år. I värsta fall kan det ta flera år innan man överhuvudtaget märker eller ingriper i mobbningen på något sätt. Stötestenar är ofta att mobbningen inte syns och även de vuxnas attityder. Ofta kan man reda ut osynlig mobbning i skolorna genom anonyma förfrågningar, genom att följa med elevernas beteende, till exempel frånvaro, skolovilja eller om någon drar sig undan särskilt under rasterna, eller genom att diskutera på tu man hand med eleven. I en sådan utredning bör multiprofessionellt kunnande utnyttjas och beaktas samarbetet mellan lärare, stödelever, hälsovårdspersonal och skolans övriga personal samt, inte att förglömma, elevens föräldrar.

Mobbning ska åtgärdas så snabbt som möjligt och tillräckligt effektivt, eftersom det alltid är fråga om allvarlig systematisk verksamhet, som kan förorsaka långvariga psykosomatiska konsekvenser för offret. Med tidigt ingripande kan man minska risken för dylika effekter. Genom tillräckligt effektivt ingripande är det också möjligt att förhindra mobbningen att förvärras. Det är också från mobbarens synpunkt sett viktigt att störningsbeteendet avbryts. Säkerställande av en trygg inlärningsmiljö förutsätter i mobbningssituationer sakligt förhållningssätt, riktig inställning, utredning, ingripande samt tillräcklig uppföljning. Ett planerat arbete mot mobbning i skolan börjar, då alla gemensamt förstår vad mobbning innebär. Sätten att kartlägga mobbningen, kanaler för att berätta om saken och metoderna för ingripande ska definieras och mobbning ska behandlas ur olika synvinklar med jämna mellanrum i skolorna. Dessutom ska elevernas föräldrar, elevvårdgruppen och annat stödnät utnyttjas

för att finna gemensamma preventiva handlingssätt mot mobbing. Det här arbetet hör till den normala verksamheten i skolan.¹¹

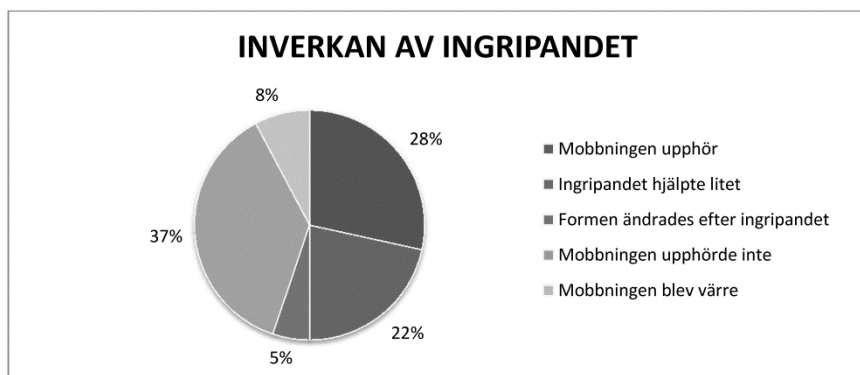
Ingripandet skall vara konkret. Man kan åtminstone börja genom att öka tillsynen under rasterna och i mån av möjlighet genom att nyansera lärarna observationsförmåga och vaksamhet i ärendet. Att ärendet tas upp så snabbt som möjligt är ytterst viktigt. Det räcker inte alltid enbart med tillrättavisningar och samtal, utan kraftigare disciplinära åtgärder krävs. Åtgärderna ska ändå vara nämnda i lag, sakliga och fostrande. Att störa undervisningen, bryta mot ordningen i skolan, ohederligt förfarande eller osakligt uppförande i allmänhet kan leda till kvarsittning, skriftlig varning eller till och med avstängning för viss tid. Å andra sidan ger medlingsmetoder, där den mobbades roll inte tas på allvar, inte den mobbade en känsla av rättvishet.¹² Enligt enkäten ansågs effektiva metoder för ingripande i skolorna vara gemensamma diskussioner, där mobbarnas föräldrar är med. Mobbing kan också förhindras genom tidig gruppdelning, och då är det viktigt att lärarna beslutar om grupperna, arbetspar och lag samt blandar eleverna på ett varierande sätt. Det är också viktigt att skapa en bra anda i grupperna genom olika lekar och gemensamma evenemang. Man kan alltid påverka preventivt med systematisk upplysning. Ett exempel på detta är KiVa Skola -programmet i de finländska skolorna som är i gång just nu. Sist och slutligen är det de vuxnas attityder som ska vidareutvecklas, för om de vuxna inte bryr sig, inte hinner eller orkar, så är inte ens den allra finaste upplysningen till hjälp. Utöver upplysning och olika mobbningsförebyggande verksamheter ska man komma ihåg samarbetet med barnens föräldrar. Det är allas gemensamma uppgift att ingripa i mobbing.¹³

Varför ingriper man då inte tillräckligt i skolmobbingen? Problemen med ingripandet är främst att man inte märker mobbingen eller så vill (eller kan) man inte ingripa och för det andra att den mobbade inte berättar för någon om saken, inte för läraren, föräldrarna eller kamraterna.¹⁴ Fastän mobbing ofta sker i situationer, till exempel på rasterna, där lärarna har övervakningsansvar, så märker man den inte av någon orsak. Mobbingen är ofta dold, och inte heller den mobbade identifierar den till en början. Mobbingen består av små situationer, som ofta är förknippade med felaktiga skuld känslor och skam. Därför är det svårt för den mobbade att berätta för en vuxen om sina erfarenheter. Det kan också handla om bristande förtroende mellan barnen eller ungdomarna och de vuxna, det vill säga de litar inte på de vuxnas möjligheter att få ett slut på mobbingen. Enligt Mäntyläs etc. (2013) undersökning hade 62 % berättat om mobbingen för någon vuxen. I de yngre åldersklasserna har berättandet om saken ökat med nästan 20 % jämfört med de äldre åldersklasserna. Det är också av stor betydelse vem man berättar åt. Om den mobbade bara berättar åt sin kompis, sina syskon eller skriver på nätet på ett samtalsforum, är också ingripandet obefintligt, eftersom de vuxna kanske inte alls får kännedom om saken. Tyvärr finns det också sådana som inte alls berättar om mobbingen för någon vuxen, och det är problematiskt med tanke på möjligheterna att ingripa.

Mobbingen kan också ändra form, så att den fortsätter i det fördolda även efter ett ingripande, och då drar sig eleven ännu mera för att berätta för någon på nytt om händelserna. Speciellt i sådana situationer behövs ett intensivt samarbete mellan hela skolpersonalen och föräldrarna.¹⁵ Att berätta om mobbingen är ofta förknippat med rädsla, eftersom mobbaren kanske har hotat med värre åtgärder, om den mobbade berättar om saken för någon vuxen. De vuxna ringaktar ofta situationens allvar, eftersom de inte ser på enstaka händelser och händelsekedjor som mobbing.¹⁶

Av någon orsak ingriper man inte heller tillräckligt bra i mobbing. Enligt statistiken i skolhälsoenkäten (2013) var det ungefär 65 % av pojkarna i grundskolan och över 70 % av flickorna som upplevde att ingen vuxen i skolan ingrep i mobbing på något sätt.¹⁷ Den här finländska skolhälsoenkäten har utdelats till grundskolans elever i 8:e och 9:e klasserna, och även till dem som inte har blivit mobbade. I vår undersökning¹⁸ berättade ungefär 46 % att man hade försökt ingripa i mobbingen, och i 66 % av fallen, där man hade berättat för en vuxen, hade också någonting gjorts åt saken. Ofta hade mobbingen dock underskattats, eller så hade man bara försökt trösta den som blivit mobbad. Bara i 28 % av fallen hade man fått ett slut på mobbingen och i 70 % av fallen upphörde mobbingen inte, utan den förvärrades, ändrade form, eller så hjälpte ingripandet endast litet. Att berätta säkerställer alltså inte alltid att personalen ingriper i saken eller att ingripandet får mobbingen att upphöra. Figur 2 nedan beskriver effekterna av ingripande.

Figur 2. Effekter av ingripande i mobbing i skolan (Mäntylä etc. 2013, 108)

Det är ofta svårt för läraren att upptäcka mobbing eller läraren kan till och med bli vilseledd. Läraren kan glömma situationer eller det kan kännas att det inte finns redskap eller mod att ingripa i saken. Inte heller barnets eller den ungas krafter räcker alltid till för att berätta för någon och det kan vara svårt att hitta rätt person som kan hjälpa.¹⁹

För skolorna borde utöver förebyggande metoder utvecklas enhetliga handlingsmodeller för hur man ska förfara och gå vidare med saken. Det är viktigt att mobbingen definieras på samma sätt, det vill säga elevorienterat gemensamt av elever, lärare och föräldrar.²⁰ Detta möjliggör ökad öppenhet i problemsituationer. Det räcker inte enbart med medling av konflikter mellan eleverna, utan det behövs mångsidiga metoder och multiprofessionellt samarbete.²¹ Det är också viktigt att komma ihåg att följa upp situationen efter mobbingen och att vid behov säkerställa fortsatt hjälp såväl till den mobbade som till mobbaren.

Rättslig reglering i Finland och elevernas komplicerade rättskydd

FN:s konvention om barnets rättigheter skyddar barn bland annat mot våld och skada (artikel 19) och i artikel 37 förbjuds grym, omänsklig eller förnedrande behandling av barn. Det betyder att konventionsstaterna aktivt och effektivt måste ingripa i skolmobbingen.²² Också enligt den finska grundlagen har alla rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet (7 §) och det här gäller också barn, som skall bemötas som jämlika individer likt vuxna (6 §). I 29 § i Finlands lag om grundläggande utbildning (628/1998) stadgas att "Den som deltar i utbildning har rätt till en trygg studiemiljö". Enligt samma paragraf ska utbildningsanordnaren utarbeta en plan för att skydda eleverna mot våld, mobbing och trakasserier samt verkställa planen och övervaka att den iakttas och förverkligas.

Största delen av mobbarna i finländska grundskolor är under 15 år och kan inte dömas till straff för brott, fast mobbingen uppfyller flera brottskännetecken. Från rättslig synvinkel borde därför de vuxna ha ansvar för att skydda eleverna mot mobbingen. Barn är skolpliktiga under en lång tid och de har små möjligheter att välja om de vill delta i skolarbetet. Eleverna i grundskolan är starkt beroende av vuxna, så det är klart att skolpersonalen måste ta hänsyn till barns trygghet och välbefinnande.²³ I praktiken betyder det att skolpersonalen aktivt upptäcker, utreder och åtgärdar mobbing.²⁴ Om skolorna inte tar upp ett mobbningsfall till behandling eller om man tycker att skolpersonalen inte jobbar tillräckligt aktivt för att lösa mobbningsfall, har den som blir mobbad möjlighet att få hjälp genom rättssystemet. Rättskyddet är också en av barnens grundläggande rättigheter.

Skoldirektören, rektorn och vanligen även lärarna utövar offentlig makt (läraren använder till exempel disciplinära åtgärder). Det betyder att de borde arbeta i tjänsteförhållande och ha speciellt tjänsteansvar. En tjänsteman följer lagar och rättsliga principer. I mobbningsfall betyder det att om en tjänsteman underlåter att säkerställa en trygg studiemiljö för eleven, har barn (eller vårdnadshavaren) möjlighet att få skadestånd eller väcka åtal för tjänstebrott.²⁵ De här ärendena behandlas vid de allmänna domstolarna (tingsrätten är den första instansen).²⁶ Skadeståndsansvar betyder sällan personlig ersättningsskyldighet för skolpersonalen, eftersom kommunen som uppdragsgivare primärt ansvarar för skadeståndet.

Var och en som misstänker att en myndighet eller en tjänsteman har brutit mot lag eller försummat sina skyldigheter kan även klaga till Riksdagens justitieombudsman eller till justitiekanslern. Förvaltningsklagan är ett instrument som inte kan ändra en annan myndighets beslut. Vanligen leder klagomålet till en anmärkning eller till att myndighetens uppmärksamhet fästs på hur man borde agera.²⁷

Också regionförvaltningsverket hanterar klagomål i skolmobbningsfall. I vårt material finns det cirka 30 klagomål om skolmobbing under 2010-2011 och anmärkningsvärt är att ganska många innehöll krav på skadestånd eller straff för brott, trots att regionförvaltningsverket inte har kompetens att behandla dylika krav. Vårdnadshavarna känner inte till rättskyddsmedlen. Vi märkte också att regionförvaltningsverket inte har metoder att utreda mobbningsärenden effektivt. Den klagande framställer sin syn på händelserna skriftligt och från skolan får myndigheten vanligen en annorlunda skriftlig utredning. På grund av den skriftliga utredningen är det ofta omöjligt att ta reda på verkligheten. I så fall avslutas behandlingen av regionförvaltningsverket och den klagande förlorar bara tid.²⁸

Vårdnadshavaren har en viktig roll som barnens rättsskyddsövervakare i Finland, fast enligt Finlands grundlag (731/1999): ”Det allmänna skall se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses” (22 §). Barns rättsskydd kräver föräldrarnas initiativ. Vi har inget skolinspektionssystem med regelbunden tillsyn.²⁹ Det här gör att barnens rättsskydd i skolväsendet i Finland och speciellt i mobbningsfall är svagt. Föräldrarnas rättsliga åtgärder orsakar lätt inflammerade relationer mellan skolpersonalen och föräldrarna, och således vågar många inte använda rättsmedel.³⁰ Därför skulle det vara bättre att också det allmänna skulle ta hand om barnens rättsskydd – barn är fristående rättssubjekt, men behöver speciellt skydd på grund av sin ålder. Till exempel i Sverige kommer all utbildningsverksamhet i hela landet att granskas under en femårsperiod för att kontrollera att skolan/verksamheten arbetar utifrån lagar och regler. I Sverige har myndigheterna i skolmobbningsfall också flera medel att utreda ärendet: skolinspektionen kan göra besök på skolan och intervju ansvariga för skolan/verksamheten, lärarna och eleverna.³¹ För övrigt är det viktigt att märka att i Sverige har barn- och elevombudsmannen rätt att föra talan för en enskild elev i skadeståndsmål – alltså också i mobbningsfall.³² I stället är det barnombudsmannen i Finland som främjar barnens intressen och tar tillvara barns rättigheter på en allmän samhällslig nivå, men avgör inte frågor som gäller enskilda barn.³³

Åtgärder – vad betyder tillräckligt ingripande?

Vår undersökning visar att skolpersonalen i Finland nuförtiden oftare är informerad om mobbning än tidigare. Ingripande sker oftare i skolorna, men dock inte i alla mobbningsfall. Det största problemet är ändå att största delen av de svarande berättade att mobbningen inte tog slut efter åtgärderna.³⁴ Från rättslig synvinkel, om skolpersonalen och de som är ansvariga för skolverksamheten har använt mångsidiga åtgärder, betyder det att de inte kan ha rättsligt ansvar, fastän mobbningen fotsätter. Därför är det i praktiken många som har blivit mobbade som byter skola eller slutför skolplikten i hemundervisning. Regionförvaltningsverket och Riksdagens justitieombudsman har anmärkt i många beslut att det inte är ett bra sätt att lösa ett mobbningsfall med skolbyte. Alla skolor borde vara trygga.³⁵

Mobbningsfall kan lösas till exempel genom samtal, ökad övervakning, kontakt med vårdnadshavaren, disciplinära åtgärder eller överlämnande av ärendet till elevvårdsgruppen. De som hade blivit mobbade svarade i vår enkät att det effektivaste sättet att ingripa är att skolpersonalen kontaktar polisen eller ordnar samtal där också mobbarens föräldrar är närvarande. Också klassbyte är en metod som enligt eleverna skulle hjälpa. Övervakningen på rasterna är nu otillräcklig, så genom att öka antalet övervakare på rasterna kunde mobbningen minskas märkbart. Regionförvaltningsverket anmärker ofta i sina beslut att skolan inte har använt åtgärder stegvis. Man har börjat med samtal mellan eleverna, men inte tagit till strängare åtgärder (såsom kvarsättning, skriftlig varning, avstängning från skolan för högst 3 månader) trots att mobbningen har fortsatt. I Finland finns inga regler om stegvisa åtgärder på det sätt som till exempel i Sverige. I svenska skolformsförordningarna finns det regler för de stegvisa åtgärder som får vidtas i grundskolan och gymnasieskolan.³⁶ I Finland kan man i en plan för att skydda eleverna mot våld, mobbning och trakasserier bestämma hurdana åtgärder som borde användas, men planen kan vara olika i varje kommun.

Också uppföljningen är en viktig del av skolpersonalens åtgärder enligt klagomålsbesluten: Hjälper åtgärderna? Fortsätter mobbningen? Och hur mår den som har blivit mobbad, och hur mår mobbaren? Alltså också om man får slut på mobbningen, behöver eleverna vanligen hjälp för psykisk ohälsa, varvid skolpersonalen inte får lämna ett barn att klara sig själv. Eleverna har rätt till den elevvård som behövs. De här aspekterna tog inte bara myndigheten i sina klagomålsbeslut upp, utan också de som hade blivit mobbade.

Om barn berättar om mobbing för någon vuxen, brukar det vara föräldrarna eller läraren. Ofta vågar eleverna inte tala om mobbningen, därför att mobbningen kan bli värre och vanligen är också skamkänslorna en konsekvens av mobbningen. Därför borde skolpersonalen aktivt följa med vad som händer i skolan och inte bara lita på om eleven säger att allt är okej. Här finns en konflikt – utan vetskap finns inget ansvar. I den finska lagstiftningen finns inte heller några regler om anmälningsansvar av annan personal i skolan, till skillnad från Sverige.³⁷ Till exempel en skolhälsovårdare är anmälningspliktig enbart att göra barnskyddsanmälan vid behov enligt lagen, men inte skyldig att anmäla mobbningsfall till rektorn. När arbetsfördelningen inte är klar, så är ansvarfrågorna oklara. En annan sak är att mobbningen ändå fortsätter ofta på nätet, på hobbyplatser och på skolvägen. Justitiekanslern har i ett beslut gjort tolkningen att läraren och rektorn kan behandla de här händelserna genom samtal men inte använda disciplinära åtgärder.³⁸ Naturligtvis gäller inte tjänsteansvaret händelser utanför skolan. I utkastet till lagförslag som gäller arbetsron i skolor, fanns ett försök att få ändring i det här ärendet, men nu enligt de nya stadgandena från början av år 2014 behöver skolans lärare och rektor bara meddela om mobbing som skett under skolvägen och som kommit till hans eller hennes kännedom till vårdnadshavaren (Lag om grundläggande utbildning 29 §). De andra ändringarna i lagstiftningen som gäller arbetsron i skolorna var inte heller speciellt betydande med tanke på mobbing.³⁹

Skolmobbningsfall i domstol

I Finland finns bara få rättsfall som gäller skolpersonalens eller skoldirektörens tjänsteansvar i mobbningsfall. Det mest kända skadeståndsfallet är från år 2001, då kommunen Vittis (Huittinen) döms till skadestånd av Åbo hovrätt. En elev hade blivit mobbad psykiskt och fysiskt på högstadiet och gymnasiet, och negativa konsekvenser för den psykiska hälsan kunde bevisas. Enligt bevisningen var skolpersonalen medveten om mobbningen. Som åtgärder bytte den som hade blivit mobbad klass och skolpersonalen hade försökt lösa mobbningen genom samtal. Enligt domen var de här åtgärderna inte tillräckliga, och skolpersonalen borde ha handlat effektivare.⁴⁰ I ett annat skadeståndsfall var mobbningen huvudsakligen verbal (användning av öknamn osv.) och på skolan fanns metoder och principer för hur mobbningsfall ska lösas och personalen hade följt dem. Enligt domen hade skolan handlat tillräckligt effektivt, fastän mobbningen inte kunde fås att upphöra. Det är konstigt att man i domen anser att användning av öknamn och skällsord samt att nedvärdera varandra är så vanligt på högstadiet att det är orealistiskt att skolan åläggs ansvar för all smärta som elevernas verbala beteende orsakar. I den här domen var det också anmärkningsvärt att tillräckligt bevisning av konsekvenser saknades.⁴¹

Fastän en tjänsteman är skyldig att betala skadestånd, om han eller hon försäkrar skada genom att bryta mot sina tjänsteplikter, är det vanligen kommunen som primärt ansvarar för betalningen som tjänstemannens uppdragsgivare.⁴² Här kan man inte gå in på skadeståndsrättsliga detaljer, men man kan konstatera att en finländsk skadeståndsrättegång inte är ett speciellt effektivt rättsmedel i ett skolmobbningsärende. Det är dyrt och resultatet är extra osäkert, eftersom skadan vanligen är psykisk och den är svår att bevisa. Konsekvenserna kan också komma efter många år. Det är också svårt att bevisa orsakssammanhang, då det kan hända något annat i barnets liv (föräldrarnas skilsmässa osv.) som leder till psykiska konsekvenser. Dessutom borde man, trots att konsekvenserna har uppstått till följd av mobbningen, bevisa att mobbningen har försiggått i skolan, inte till exempel på nätet på fritiden.

Ännu mera sällan har det varit fråga om skolpersonalens straffrättsliga ansvar i finländska domstolar. Ett fall från hovrätten år 2010 gäller brott mot tjänsteplikt/brott mot tjänsteplikt av oaksamhet av lärare, två rektorer och utbildningsdirektör. Åbo hovrätt fastställde domen från tingsrätten: de här personerna har inte gjort sig skyldiga till brott mot tjänsteplikt eller alternativt till brott mot tjänsteplikt av oaksamhet.⁴³ Mobbningen hade skett på många sätt (eleven hade blivit jagad och skuffad på skolgården, sparkad i magen, slagen i näsan, kallad för öknamn, utesluten ur gruppen, fick en stenig handske i ansiktet osv.) och förekommit under nästan hela lågstadiet. Staden hade en säkerhetsplan för undervisningsväsendet och den innehöll en verksamhetsmodell gällande mobbning. Planen efterföljdes i skolan. Det problematiska i de här planerna är att de inte brukar innehålla någon tidsgräns för när ärendet borde föras till nästa nivå – till exempel från läraren till arbetsgruppen mot mobbning.

I det här fallet gjorde skolpersonalen inte så mycket under de första skolåren för att få slut på mobbningen, men i tredje klassen arbetade skolpersonalen mycket i olika former för att mobbningen skulle ta slut: till exempel hölls specialkontroll under rasterna (vissa mobbare fick inte heller gå ut på rasterna), samtal med mobbarna, skriftlig kontakt med föräldrarna, kvarsittning, skriftlig varning, skolpolisen kontaktades, två assistenter till klassen, tre elever omplacerades... Trots allt det som hade gjorts pågick mobbningen länge. Enligt domen hade skolpersonalen ändå vidtagit alla åtgärder som var behövliga, fastän åtgärderna inte genast hade varit tillräckligt tydliga och kraftfulla. Att mobbning förekommer är inte ensam ett tillräckligt bevis på att personalen är skyldig till oaksamhet och hovrätten anser att under rådande omständigheter (klassen i fråga har varit exceptionellt orolig, möjligheterna att på ett tidigt stadium upptäcka mobbningen är begränsade) är personalens gärning ringa bedömd som helhet.⁴⁴

I det här fallet var det också frågan om skolpersonalens roller i mobbningsfall. I tingsrätten var även skolhälsovårdaren åtalad för att hon inte hade anmält mobbningen till rektorn och inte fört ärendet till elevvårdsgruppen. Det var också osäkert vem som hade utredningsuppgiften. Som vi tidigare har lyft fram finns det i Finland inga nationella regler och bestämmelser om arbetsfördelning i mobbningsfall, men tjänsteplikten kan innehålla till exempel anmälningsansvar, om man skriver de här uppgifterna i planerna. I det här fallet fanns ingen exakt regel i planerna om vars och ens roll, så det är svårt att hitta skyldiga. Mobbningen brukar vara en händelse som består av många handlingar och det är viktigt att alla är medvetna om händelser, åtgärder och arbetsfördelning i mobbningsfall. Den här arbetsfördelningen borde skrivas in i

den finländska lagen om grundläggande utbildning – inte bara att någon ska kunna ställas till svars, utan också för att trygga skolpersonalens rättskydd.

Slutord

Skolmobbingen är ett allvarligt problem också i finländska skolor och man borde jobba systematiskt för att förhindra och för att få slut på mobbingen. Vuxna förstår inte ännu hur allvarlig och farlig skolmobbingen är för barnens utveckling. I den finländska lagstiftningen kunde skolpersonalens ansvar stärkas bland annat genom att sätta en tidsgräns för ingripande, regler om stegvisa åtgärder samt regler och bestämmelser om arbetsfördelningen i mobbningsfall. Elevernas rättskydd i skolmobbningsfall är inte i dagens läge heller effektivt i situationer där skolpersonalen underlåter att säkra en trygg studiemiljö. Barn- och elevombudsmannen kunde med befogenheter som till exempel i Sverige betydligt förbättra de finländska elevernas rättskydd.

Noter

1. Mäntylä, Niina, Jonna Kivelä, Seija Ollila & Laura Perttola: Pelastakaa koulukiusattu! Kunnallisalan kehittämissäätiö, Sastamala 2013, s. 125-126.
2. Se Metsämuuronen 2009, s. 61, 68.
3. Herkama, Sanna: Koulukiusaaminen: Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa. Jyväskylä Studies in Humanities 2012, s. 20.
4. Olweus, Dan: Kiusaaminen koulussa, Keuruu, Otava 1992, s. 12-15; Hamarus, Päivi: Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki, Kotimaa-Yhtiöt Oy/Kirjapaja 2008, s. 45-47; Hamarus, Päivi: Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä, PS-Kustannus 2012, s. 22; Repo, Laura: Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä, PS-Kustannus 2013, s. 34-42; Mäntylä etc. 2013, 25-26.
5. Olweus, Dan: Bullying/victim problems in school: Basic facts and an effective intervention programme. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf & C. L. Cooper (eds) *Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives in research and practise*, London, Taylor & Francis 2003, s. 62-78; Frånberg, Gun-Marie & Marie Wrethander: *Mobbing – en social konstruktion?* Lund, Studentlitteratur AB 2011, s. 61-63; Herkama, Sanna: *Koulukiusaaminen: Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 2012, s. 20-27.
6. Bradshaw, Catherine P., Sawyer Anne L. & Lindsey M. O'Brennan: *Bullying and Peer Victimization at School. Perceptual Differences between Students and School Staff*. *School Psychology Review* 36 (3), 2007, s. 361-382; Salmivalli, Christina: *Koulukiusaamiseen puuttuminen*. Juva, PS-Kustannus 2010, s. 25-30; Osvaldsson, Karin: *Bullying in Context: Stories of Bullying on an Internet Discussion Board*. *Children & Society Volume* 25, 2011, s. 317-327.
7. Hamarus 2012, s.22; Hakalehto-Wainio, Suvianna: *Korvausvastuu koulukiusauksella aiheutetusta vahingosta*. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVI* 2003, s. 67.
8. Se också: Duffy, Maureen & Len Sperry: *Mobbing. Causes, Consequences and Solutions*. USA, Oxford University Press, Inc 2013, s. 56-58.
9. Friends nätraport 2013, s. 10.

10. Luopa, Pauliina, Minna Pietikäinen och Jukka Jokela: Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007. Opetusministeriön julkaisuja 2008, s. 4. Se även Mannerheims barnskyddsförbund: <http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/mita-kiusaaminen-on/kiusaamisen-yleisyys/> (på finska).
11. Hamarus 2008, 156-157.
12. Enligt enkäten Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola 2013.
13. Hamarus, 2012.
14. Mäntylä etc. 2013, s. 105. Se även Hamarus 2008, s. 90.
15. Mäntylä etc. 2013.
16. Hamarus 2012, s.22.
17. Kouluterveyskysely 2013.
18. Mäntylä etc. 2013.
19. Hamarus 2008, s. 90.
20. Se också: Herkama 2013, 198-199.
21. Se om: Den nationella forskningsportalen. Vad är mobbning? 2011, till hands: www.forsking.se.
22. Se de allmänna kommentarerna (barnrättskommittén) CRC/C/GC/8, 18 och från Finland RP 66/2013 rd. s.6. (Regeringens proposition till riksdag med förslag till lagar om ändring av lagen om grundläggande utbildning, gymnasielagen, lagen om yrkesutbildning, lagen om yrkesinriktad vuxenutbildning och 41 och 45 § i lagen om statandel för kommunal basservice.)
23. Mäntylä, Niina: Koulukiusaaminen kiusaajan rikoksena. Oikeus 2012/3, s. 368.
24. Se Mäntylä etc. 2013, s. 73.
25. Se om en tjänst, underlåtenhet och straffrättslig skyldighet: Frände, Dan: Allmän straffrätt. Publikationer från juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 2004, s. 248-254.
26. Se närmare om finska straffprocessen: Frände, Dan: Finsk straffprocessrätt. Edita, Helsingfors 2009.
27. Se även Suviranta, Outi (NAT 2/3, 2012, s. 124-126) som skriver om utvecklingslinjer kring välfärdsservice och rättskydd.
28. Mäntylä etc. 2013, s. 125-126.
29. Se Lahtinen, Nina: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu, Jyväskylä, PS-kustannus 2012, s. 491 och Hakalehto-Wainio 2012, s. 336.
30. I regionförvaltningsverkets beslut LSAVI-2010-660/Op-30 visste skolpersonalen inte om mobbningen, eftersom eleven och föräldrarna inte hade berättat om mobbningen i skolan. Mamman hade inte tidigare talat om i skolan att hennes barn mobbades, för att hon tänkte att hon kunde bli stämplad som bråkmakare. Eftersom skolpersonalen inte visste om mobbningen, kunde skolans agerande inte vara lagstridigt.
31. Se <http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/>
32. Se från Sverige Prop. 2005/06:38. (Regeringens proposition: Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.)
33. I jämförelse med barnombudsmannen t.ex. i Norge och Sverige, är den finländska byrån liten. Senaste barnombudsmannen Maria-Kaisa Aula sade upp sig från sin tjänst i protest mot att ombudsmannen inte har tillräckliga resurser. Se <http://www.lapsiasia.fi/sv/aktuelt/pressmeddelanden/pressmeddelande/-/view/1872312>. Se även Hakalehto-Wainio 2012, s. 337-338.
34. Mäntylä etc. 2013, s. 106-107.
35. Se t.ex. regionförvaltningsverkets beslut LSSAVI-2010-00749/Op-13 och ESAVI-2010-03675/Op-13.
36. Se Prop. 2005/06:38, s. 37.
37. Enligt kollagen 10 § i Sverige: ”En lärare, förskollärare eller annan personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till förskolechefen eller rektorn. En förskolechef eller

rektor som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är skyldig att anmäla detta till huvudmannen.”

38. OKV/427/1/2011.

39. Se RP 66/2013 rd.

40. Åbo hovrätt S 99/2345 1.3.2001. Lagstiftningen har ändrats efter domen. Till lagen om grundläggande utbildning tillsattes paragraf 29 § om rätt till en trygg studiemiljö.

41. Rovaniemi hovrätt S 02/541 27.06.2003.

42. Se Hakalehto-Wainio 2003, s. 104-105.

43. Se mera om finska hovrättprocessen: Frände 2009, s. 485-558.

44. Om oaktsamhet i finska straffrättsliga systematiken, se Frände 2004, s. 219-238.